

Волікова Марина

ORCID 0000-0002-3182-7639

Кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціально-гуманітарних наук
Державного університету економіки і технологій
(Кривий Ріг, Україна) E-mail: a.volikov@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ФАХІВЦЯ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-СПРЯМОВАНОЇ ОСВІТИ (ІЗ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ А. С. МАКАРЕНКА)

У статті розглянуто педагогічні ідеї та погляди А. С. Макаренка в контексті сучасних інноваційно-освітніх реалій. З'ясовано, наскільки думки А. С. Макаренка про педагогічну майстерність є актуальними на сьогодні. Доведено, що А. С. Макаренко лишив чимало слушних ідей та порад щодо педагогічно-виховної роботи, особистості вчителя та його підготовки до занять, які по праву вважаються основоположними в теорії педагогічної майстерності. Автором наголошено на позитивному досвіді вітчизняної педагогічної думки, який потребує подальшого вивчення та примноження.

Мета роботи. Актуалізація ідей та поглядів А. С. Макаренка щодо педагогічної майстерності фахівця в контексті запровадження інноваційно-спрямованої освіти.

Методологія. Методологічну основу статті становлять загальнонаукові методи, зокрема такі як: аналіз, синтез, зіставлення та узагальнення; вони дозволили вивчити та згрупувати матеріал дослідження, дослідити ідеї та погляди А. С. Макаренка, щодо змістовного трактування понять «педагогічна майстерність» та «педагогічна техніка», забезпечили можливість формулювання висновків; Використання конкретно-наукових методів сприяло опрацюванню нормативних, наукових, навчально-методичних та інших літературних джерел; проблемно-хронологічний метод допоміг визначити ступінь дослідження проблеми.

Наукова новизна. Професія викладача на сьогодні вимагає всебічних знань та вмінь, сумлінне ставлення до своєї справи, творчість, креативність, уміння працювати зі студентською молоддю. Викладач XXI століття має не тільки зацікавити та формувати пізнавальний інтерес протягом всього освітнього періоду, а й сприяти отриманню якісно нових знань і практично значущих результатів, які допоможуть опанувати обрану професію. Сучасні здобувачі освіти теж відрізняються від минулих поколінь їх усе більше цікавлять нові педагогічні та інформаційні технології, нестандартні форми проведення лекційних занять, цікаві наукові івенти та тренінги. У цьому розумінні педагогічна спадщина А. С. Макаренка, залишена у вигляді літературних творів, лекцій, стенограм може надати практичну допомогу викладачу-початківцю в пізнанні певних питань конкретного життєвого рівня.

Висновки. І в XXI столітті за визначеними макаренівськими критеріями та показниками можна вимірювати професіоналізм й авторитет сучасного педагога. Наведені у статті аргументи підтверджують можливість широкого спектра використання педагогічного доробку А. С. Макаренка у підготовці висококваліфікованих фахівців, а відтак професіоналів своєї справи.

Ключові слова: інновація, педагог, педагогічна майстерність, вимоги до викладача, освіта.

Постановка проблеми. Найхарактернішою рисою XXI століття є прискорення змін, які відбуваються в усіх сферах людської діяльності та ведуть до трансформацій у процесах виробництва, організації діяльності, структурі зайнятості населення й ринку праці. Такі зміни детермінують інноваційну діяльність у сфері вищої освіти, формування необхідних компетенцій як сучасного вчителя так і викладача, здатного генерувати та впроваджувати інноваційні технології в навчальний процес.

У законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021» підкреслюється необхідність розвитку сучасної освіти на підґрунті наукових концепцій та підходів, проведення наукових досліджень у сфері змісту, форм, методів та засобів навчальної, методичної, наукової роботи. Звідси постають й нові вимоги до професіоналізму викладача, а саме: забезпечення результативності та якості своєї діяльності [2]; гармонізація науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості; уміння організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток молоді, її підготовку до вирішення завдань життєтворчості; оволодіння культурою і загальнолюдськими цінностями; прилучення до перспективних моделей педагогічного досвіду і набуття власного у різноманітній практиці [3]; здатність до творчого пошуку, засвоєння та впровадження нових інформаційних технологій; конкурентоспроможність на ринку праці [7]; високі моральні якості [2].

На професійних якостях сучасного педагога та виконання ним своїх посадових обов'язків у закладах вищої освіти наголошується також і в документах міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи, Європейської Комісії, Європейської асоціації педагогічної освіти тощо).

Так у доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття «Освіта: прихований скарб» відомої як Доповідь Жака Делора (1996 р.), зокрема зазначається: «По-перше, незважаючи на те, що психологічне і матеріальне становище вчителів значно відрізняється в різних країнах, перегляд їхнього статусу стає необхідним, якщо ми хочемо, щоб «освіта протягом усього життя» виконувала ту основну роль, яку Комісія покладає на нього з метою забезпечення прогресу наших суспільств, а також зміцнення взаєморозуміння між народами. Важливість ролі педагога повинна бути визнана суспільством і його необхідно забезпечити необхідними повноваженнями, а також відповідними засобами для викладацької діяльності. По-друге, вимоги оновлювати свої знання та кваліфікацію стосуються також і викладачів. Їхня професійна діяльність повинна бути організована таким чином, щоб вони могли мати можливість, і навіть деякою мірою були зобов'язані вдосконалювати свої знання, а також користуватися усіма досягненнями у межах різних сфер економічного, соціального і культурного життя» [1, 8–9].

Таким чином, міжнародною науковою спільнотою було сформульовано чотири стовпи, на яких має базуватись освіта XXI століття, а саме: *вміння жити разом, вміння вчитись, вміння діяти, вміння бути*, які по суті можна розглядати ключовими компетентностями сучасного фахівця.

Відтак, допомогу у вирішенні поставлених завдань сучасної освіти може надати теоретичний та практичний досвід відомого українського педагога – Антона Семеновича Макаренка (1888–1939 рр.), який у своїх теоретичних працях та практичній діяльності змістовно обґрунтував новаторські ідеї щодо педагогічно-професійної діяльності фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти теорії та практики А. С. Макаренка представлено у дослідженнях українських (І. Гетманець, М. Гетманець, Н. Дічек, І. Зязюн, С. Карпенчук, М. Окса, М. Ярмаченко та ін.) та зарубіжних (В. Беляєв, Л. Гриценко, І. Козлов, В. Кумарин, С. Невська, А. Фролов, О. Ілалтдінова, Т. Корабльова, З. Вайтц, В. Зюнкель, Х. Расмуссен, Л. Фрезе, Г. Хіллг та ін.) науковців. У нашому дослідженні цінними є праці, присвячені розкриттю змісту, структури та виявів професійної майстерності педагога (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Мірошник, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін.). Проте сучасність спонукає виявляти все нові грані у змісті макаренківського досвіду.

Мета роботи. Актуалізація ідей та поглядів А. С. Макаренка щодо педагогічної майстерності фахівця в контексті запровадження інноваційно-спрямованої освіти.

Методологія. Методологічну основу статті становлять загальнонаукові методи, зокрема такі як: аналіз, синтез, зіставлення та узагальнення; вони дозволили вивчити та згрупувати матеріал дослідження, дослідити ідеї та погляди А. С. Макаренка, щодо змістовного трактування понять «педагогічна майстерність» та «педагогічна техніка», забезпечили можливість формулювання висновків; Використання конкретно-наукових методів сприяло опрацюванню нормативних, наукових, навчально-методичних та інших літературних джерел; проблемно-хронологічний метод допоміг визначити ступінь дослідження проблеми.

Наукова новизна. Професія викладача на сьогодні вимагає всебічних знань та вмінь, сумлінне ставлення до своєї справи, творчість, креативність, уміння працювати зі студентською молоддю. Викладач XXI століття має не тільки зацікавити та формувати пізнавальний інтерес протягом всього освітнього періоду, а й сприяти отриманню якісно нових знань і практично значущих результатів, які допоможуть опанувати обрану професію.

Сучасні здобувачі освіти теж відрізняються від минулих поколінь їх усе більше цікавлять нові педагогічні та інформаційні технології, нестандартні форми проведення лекційних занять, цікаві наукові івенти та тренінги. У цьому розумінні педагогічна спадщина А. С. Макаренка, залишена у вигляді літературних творів, лекцій, стенограм може надати практичну допомогу викладачу-початківцю в пізнанні певних питань конкретного життєвого рівня.

Результати дослідження. Сучасні зміни цілей освіти визначають нове розуміння функцій, здібностей, професійних умінь викладача, зорієнтованих на компетентність і майстерність. Поняття «педагогічної майстерності» завжди цікавило науковців, дослідників, учителів: звідси – різноманітність поглядів на означене явище. Яскраво та неординарно представлено воно у працях відомого освітянина А. С. Макаренка, автора оригінальної педагогічної концепції, який власним прикладом продемонстрував важливість оволодіння педагогічною майстерністю для плідної професійної діяльності.

Ще на початку ХХ століття у своїх наукових розвідках А. С. Макаренко наголошував: «Я певен, що в майбутньому в педагогічних вишах неодмінно викладатимуть і постановку голосу, і пози, і володіння своїм настроєм. І без цього я не уявляю собі роботи вихователя. Звичайно, постановка голосу має значення не тільки для того, щоб гарно співати чи говорити, а й для того, щоб уміти як найточніше, владно висловлювати свої думки та почуття. Все це питання виховної техніки» [4, 111]. Як бачимо, згідно з переконаннями А. С. Макаренка, саме голос, міміка, жести й уміння володіти ними є одним із показників майстерності педагога.

Саме А. С. Макаренко був одним із перших у педагогіці, хто виявив, обґрунтував та перевіряв на практиці всі елементи педагогічної техніки: «Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «іди сюди» з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, у постаті і в голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба» [5, 247]. Слушною є думка Антона Семеновича про те, що оволодіти педагогічною майстерністю може той, хто цього забажає: «...Будь-який учитель, який пропрацював більш чи менш довго, – майстер, якщо він не ледар. І кожен з молодих педагогів буде обов'язково майстром, якщо він не покине нашої справи, а наскільки він оволодіє майстерністю, – залежить від особистої наполегливості» [5, 225]. Саме на «педагогічну майстерність», А. С. Макаренко покладав розв'язання важких педагогічних завдань: «Треба говорити лише тільки про майстерність, тобто справжнє знання виховного процесу, про виховне уміння. Я на досвіді переконався, що вирішує питання майстерність, заснована на умінні, на кваліфікації» [5, 215].

У свою чергу характеризуючи майбутніх вчителів А. С. Макаренко наголошував на тому, що вони мають бути організованими, підтягнутими, вольовими і стриманими, всебічно культурними, ввічливими, охайними. «Я повинен бути естетично виразним, – пише він, – тому я жодного разу не вийшов з неочищеними чобітьми або без пояса. Я теж повинен мати якийсь блиск, в міру сили та змоги, звичайно. Я теж повинен бути таким радісним, як колектив. Я ніколи не дозволяв собі мати сумне обличчя. Навіть коли в мене були неприємності, коли я хворий, я повинен уміти не виявляти цього перед дітьми» Як сидіти, стояти, як піднятися із-за столу, як посміхнутись, підвищити голос, як подивитись – все надзвичайно важливе у роботі вчителя. Педагог повинен постійно працювати над собою, тренувати себе, розвивати свою ораторську майстерність, пізнавати себе в діяльності і взаємовідносинах. Авторитет педагога повинен базуватися на широкій ерудиції і моральній чистоті, гуманізмі і тактовності, щирості і доброзичливості, вмінні застосовувати до учнів найдоцільніші засоби педагогічного впливу» [5]. Ця розлога цитата засвідчує, що в основі педагогічної майстерності А. С. Макаренка вбачав саме ідейну спрямованість, глибоке знання своєї роботи, свідоме і водночас жагуче, трепетне ставлення до неї у комбінації з оволодінням «педагогічною технікою». Цей термін у педагогіку ввів саме А. С. Макаренко, як стрижень педагогічної системи.

Тому, за нашим глибоким переконанням, оволодіння педагогічною майстерністю доступне кожному педагогу за умови цілеспрямованої роботи над собою, вона формується на основі практичного досвіду.

Ще одна цікава особливість педагогічної майстерності А. С. Макаренка – використання методу покарання. У спогадах його вихованців ми знаходимо найнесподіваніші приклади таких покарань: вкрав – користуйся вкраденим у присутності всіх; не можеш відучитися говорити нецензурні слова – пішли в ліс, ось тобі галявина, лайся 6 годин тощо [6].

Не менш важливою науково-педагогічною проблемою А. С. Макаренка вважав питання про співвідношення в колективі педагогів з різним досвідом учительської роботи. Так, у лекції «Педагогіка індивідуальної дії» педагог приходив до висновку, що «колектив педагогів повинен бути дібраний не випадково, а утворений розумно. Тут повинна бути певна кількість старих, досвідчених педагогів, і неодмінно повинна бути дівчина, яка тільки що закінчила педагогічний виш, яка ще ступати не вміє. Але вона повинна бути неодмінно. Саме тут відбувається містерія педагогіки, коли така дівчина приходиться в старий колектив і педагогів і вихованців, починається невловно тонка історія, яка визначає успіх педагогічний» [4, 114].

Видатний педагог лишив чимало слухних ідей та порад щодо педагогічно-виховної роботи, особистості вихователя та його підготовки до занять, які по праву вважаються основоположними в теорії педагогічної майстерності. Називаючи учителя «інженером дитячих душ» А. С. Макаренко визначив основні шляхи, які сприятимуть формуванню педагогічної техніки, без якої неможлива подальша професійна діяльність:

- розвиток уміння «читати за обличчям» своїх вихованців, за їхніми жестами, внутрішнім станом, намірами тощо;
- формування вміння керувати своєю мімікою, поведінкою та жестами;

– формування мовної техніки, постановки голосу;
 – розвиток емоційно-вольових якостей і комунікативних умінь;
 – акторська підготовка, вміння грати в дитячому колективі, розігравати педагогічний гнів, йти на педагогічно доцільний ризик.

– психологічна підготовка, формування дослідницьких умінь майбутнього педагога.

Вище зазначені напрями педагогічної роботи А.С. Макаренка чітко описав у «Педагогічній поемі», «Прапорах на баштах» та у численних своїх статтях, зокрема, у «Деяких висновках з мого педагогічного досвіду», «Проблемах шкільного радянського виховання» тим самим ще раз наполягаючи на необхідності для вчителів володіти прийомами організації власної поведінки і впливу на учня.

Висновки. Внесок видатного педагога А. С. Макаренка в розробку методики формування педагогічної майстерності вчителя ми бачимо в тому, що він не лише показав, що повинен робити вчитель, але й розкрив, як це слід робити: «Виховання дітей – це легка справа, коли вона робиться без нервів, на основі здорового, спокійного нормального, розумового і веселого життя» [5, 157].

Що ж стосується закладів вищої освіти, то, на наше глибоке переконання, викладач закладу вищої освіти повинен постійно працювати над удосконаленням своєї педагогічної майстерності, яка включає в себе такі компоненти як: професійні знання, педагогічну техніку, педагогічні здібності, педагогічну моральність, професійно значущі якості, педагогічну культуру та ін. Таким чином, впровадження інноваційно-спрямованої освіти на сьогодні спонукає використовувати принципово нові вимоги до професійних якостей науково-педагогічних працівників, а закладам вищої освіти потрібно виходити на якісно новий рівень викладання. Це у свою чергу передбачає відмову від використання застарілих методик викладання навчальних предметів у підготовці майбутніх фахівців України.

І в XXI столітті за визначеними макаренівськими критеріями та показниками можна вимірювати професіоналізм й авторитет сучасного педагога. Наведені у статті аргументи підтверджують можливість широкого спектра використання педагогічного доробку А. С. Макаренка у підготовці висококваліфікованих фахівців, а відтак професіоналів своєї справи.

Подальше дослідження пов'язуємо з поглибленим вивченням становлення та розвитку педагогічної майстерності викладачів в історичній ретроспективі.

References

1. Делор Ж. Образование: необходимая утопия. *Педагогика*. 1998. № 5. 32 с.
Delor, Zh. (1998). Obrazovaniye: neobkhodimaya utopiya [Education: a necessary utopia]. *Pedahohyka – Pedagogics*, 5, 32.
2. Закон України «Про вищу освіту» (2014). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37–38.
Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»] (2014). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) – Information on the Verkhovna Rada (VVR)*, 37–38.
3. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 23 червня 2013 року № 344/2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення : 24.11.2021).
Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 23 chervnia 2013 roku [On the national strategy of education in Ukraine for the period up to 2021: Decree of the President of Ukraine dated June 23, 2013 № 344/2013]. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
4. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Учпедвидавництво, 1947. 282 с.
Makarenko, A. S. (1947). Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]. Kyiv, Ukraine : «Uchpedvydavnytstvo».
5. Макаренко А. С. Твори в 7 томах. Київ. Т. 5. Загальні питання педагогіки. Виховання в радянській школі. Київ : Радянська школа, 1954. 484 с.
Makarenko, A. S. (1954). Zagaljni pytannja pedagohohiky. Vykhovannja v radjansjkij shkoli [General issues of pedagogy. Education in the Soviet school]. Kyiv, Ukraine : Radjansjka shkola.
6. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Харків : «Прапор», 1979. 630 с.
Makarenko, A. S. (1979). Pedagogicheskaja pojema [Pedagogical poem]. Kharkiv, Ukraine : Prapor.
7. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. *Стратегічна дорадча група «Освіта»*. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1078.html (дата звернення: 24.11.2021).
Kontseptsiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015-2025 rokiv [The concept of development of education in Ukraine for the period 2015-2025]. *Stratehichna doradcha hrupa «Osvita» – Education Strategic Advisory Group*. Retrieved from : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1078.html

Volikova M.

ORCID 000-0002-3182-7639

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
 departments socio-sciences and humanities,
 State University of Economics and Technology
 (Krivoy Rog, Ukraine) E-mail: a.volikov@ukr.net

**PEDAGOGICAL SKILL OF THE SPECIALIST IN THE CONTEXT OF INTRODUCTION
 OF INNOVATIVE DIRECTED EDUCATION
 (FROM THE CREATIVE WORK OF A.S. MAKARENKO)**

The article considers pedagogical ideas and views of A.S. Makarenko in the context of modern innovation and educational realities. It was found out how much the opinion of A.S. Makarenko's pedagogical skills are relevant today.

It is proved that A.S. Makarenko left a lot of good ideas and advice on pedagogical and educational work, the teacher's personality and his preparation for classes, which are rightly considered fundamental in the theory of pedagogical skills.

The author emphasizes the positive experience of domestic pedagogical thought, which needs further study and multiplication.

The goal of the work. *Actualization of ideas and views of A.S. Makarenko on the pedagogical skills of a specialist in the context of the introduction of innovation-oriented education.*

Methodology. *The methodological basis of the article are general scientific methods, in particular such as: analysis, synthesis, comparison and generalization; they allowed to study and group the research material, to explore the ideas and views of A.S. Makarenko, on the meaningful interpretation of the concepts of «pedagogical skills» and «pedagogical technique», provided an opportunity to formulate conclusions; The use of specific scientific methods contributed to the development of normative, scientific, educational and methodological and other literary sources; problem-chronological method helped to determine the degree of research of the problem.*

Scientific novelty. *The teaching profession today requires comprehensive knowledge and skills, an honest attitude to their work, creativity, ability to work with student youth. The teacher of the XXI century should not only interest and form cognitive interest throughout the educational period, but also contribute to the acquisition of qualitatively new knowledge and practically significant results that will help to master the chosen profession.*

Modern students also differ from previous generations, they are increasingly interested in new pedagogical and information technologies, non-standard forms of lectures, interesting scientific events and trainings. In this sense, the pedagogical heritage of A.S. Makarenko, left in the form of literary works, lectures, and transcripts can provide practical assistance to a novice teacher in learning certain issues of a particular standard of living.

Conclusions. *And in the XXI century according to certain Makaren's criteria and indicators it is possible to measure professionalism and authority of the modern teacher. The arguments presented in the article confirm the possibility of a wide range of use of pedagogical achievements of A.S. Makarenko in the training of highly qualified specialists, and thus professionals in their field.*

Keywords: *innovation, teacher, pedagogical skill, requirements to the teacher, education.*

Стаття надійшла до редакції 26.10.2021

Рецензент: доктор соціологічних наук, професор Г. І. Андрущенко